

Korkeakoulutettujen työllistettävyys epävarmuuksien yhteiskunnassa

Ulpukka Isopahkala-Bouret

Ulpukka Isopahkala-Bouret tarkasteli Edistyksen Päivillä pitämässään alustuksessa korkeakoulutettujen työllistettävyyttä viime vuosien jatkuvia epävarmuuksia sisältävillä akateemisilla työmarkkinoilla. Akateemiset työmarkkinat poikkeavat joissain suhteissa muista alempiin koulutusvaatimuksiin perustuvista työmarkkinoista. Akateemiset työmarkkinat ovat myös muuttuneet korkeakoulutuksen yleistymisen myötä. Työmarkkinoille tulevat korkeakoulutetut ovat kokeneet monimuotoista kilpailua jo koulutuksensa eri vaiheissa. Kilpailutilanteiden lisäksi viime vuodet ovat asettaneet korkeakouluopiskelijat monien yhteiskunnallisten kriisien kautta henkisesti monenlaisten haasteiden kohteeksi.

Yhteiskuntaa ja työmarkkinoita ovat reilun kymmenen vuoden aikana ravistelleet useat kriisit maailmantalouden taantumasta (2008), korona-pandemiaan (2020–2022) ja Ukrainan sodan (2022-) laajamittaisiin vaikutuksiin. Kriisit ovat heijastuneet korkeakoulutuksesta valmistuneiden työllistymismahdollisuuksiin ja alkuvaiheen työurien muotoutumiseen. Kilpailu hyvistä työpaikoista on kiristynyt ja samalla korkeakoulutettujen paineet oman työllistettyytensä suhteen ovat kasvaneet.

Olemme yhdessä kollegoideni kanssa tutkineet korkeakoulusta valmistuneiden työllistettyyttä suhteellisena ja sosiaalisesti rakentuneena prosessina osana kansallisia ja globaaleja työmarkkinoita.¹ Työllistettyvyydellä viitataan yleisesti taitoihin, asenteisiin ja henkilökohtaisiin ominaisuuksiin, joiden avulla on mahdollista menestyä työmarkkinoilla ja taloudellisessa kilpailussa. Lisäksi valmistuneilta odotetaan joustavuutta, periksi antamattomuutta ja ongelmanratkaisutaitoja, joiden turvin sopeutua ja ratkaista yhteiskunnallisia kriisejä.

Korkeakoulutettujen määrä on sekä Suomessa että maailmanlaajuisesti kasvanut. Samalla korkeakoulutuskenttä ja valmistuneiden työmarkki-

nat ovat moninaistuneet. Korkeakoulututkinnon ajatellaan mahdollistavan pääsyn korkeampiin, turvatumpiin ja arvostetumpiin asemiin yhteiskunnassa, mutta kaikki valmistuneet eivät ole työmarkkinoilla samalla viivalla.

Työllistettyvyyden suhteellisuus

Korkeakoulutettujen työllistettyvyys on suhteellista, sillä sen arvo määrittyy sen mukaan millaista koulutusta ja muita ansioita muilla työnhakijoilla on (Brown, Hesketh & Williams 2003; Isopahkala-Bouret & Tholen, painossa). Kilvoittelua suhteellisesta asemasta käydään samanaikaisesti erilaisilla sosiaalisilla kentillä. Sitä tapahtuu niin työmarkkinoilla kuin koulutusjärjestelmän sisälläkin. Lisäksi korkeakoulutettujen sosiaalinen positioituminen edellyttää jatkuvaa itsensä muokkaamista ja esittämistä työllistettyvyyden ihanteiden suuntaisesti (Korhonen ym. arvioitava).

Työmarkkinoilla tapahtuvan kilvoittelun keskiössä ovat työnhakutilanteet. Brittiläinen ekonomisti Fred Hirsch (1978) näki työpaikkakilpailumallissaan koulutetut työnhakijat ja työpaikat kahtena rinnakkaisena jonona. Yksittäisen työn-

hakijan paikka näissä jonoissa määrittyi kyvykkyyttä ja työllistettävyyttä indikoivien ominaisuuksien perusteella, muodollisen tutkinnon ollessa yksi keskeisimmistä. Kun korkeimmin koulutettujen työtehtäviin haku ruuhkautuu (koulutettua työvoimaa on enemmän kuin koulutusta vastaavia työpaikkoja), siirtyvät korkeakouluista valmistuneet aiempaa alempiin asemiin syrjäyttäen puolestaan astetta vähemmän koulutetut tieltään. Työmarkkinakilpailua määrittelee myös se, että halutuimmat työpaikat, kuten mitkä tahansa hyvät sosiaaliset asemat, ovat niukkoja hyödykkeitä. Niiden saatavuus ei kasva kysynnän mukaan.

Koulutuksellisessa kilvoittelussa kysymys on työnsaannin lisäksi yhteiskunnallisen aseman ja arvostuksen tavoittelusta. Korkeakoulutuksen sisään rakentuu erilaisia erontekoja, jotka vaikuttavat tutkintojen arvostukseen ja valmistuneiden työmarkkina-asemaan (Isopahkala-Bouret 2018; Isopahkala-Bouret & Ojala 2022; Isopahkala-Bouret, Aro & Ojala 2021; Tholen 2017). Työllistettävyyden kannalta on merkitystä sillä, miltä alalta valmistuu, mutta täysin yhdentekevää ei ole myöskään se, missä yliopistossa tai ammattikorkeakoulussa tutkinto on suoritettu. Kansainvälisessä tutkimuksessa on korostettu korkeakoulujen eroavan siinä, millä todennäköisyydellä ne mahdollistavat pääsyn sosiaaliseen eliittiin (esim. Wakeling & Savage, 2015). Hyvämaineiset yliopistot antavat sieltä valmistuville etulyöntiaseman työnhaussa. Olennaista institutionaalisen aseman ja maineen luomisessa on sosiaalinen valikoituminen eli se ketkä ylipäättään mihinkin paikkaan pääsevät opiskelemaan.

Korkeakoulutetut ihannetyöntekijöinä

Työllistettävyysspuhe on yksilökeskeistä ja kohdistuu korkeakoulutettujen kykyihin ja persoonaan. Tavoiteltavia ominaisuuksia ovat muun muassa yrittäjämäisyys, intohimo, innokkuus, sosiaalisuus, positiivisuus ja oppimiskyky. Tutkimuksessamme olemme tuoneet esiin, kuinka korkeasti koulutetut eri asemissa ja elämäntilanteissa itse mieltävät nämä ihanteet: kuinka he yhtäältä samaistuvat

niihin ja toisaalta pyrkivät erottautumaan niistä (Korhonen, Siivonen & Isopahkala-Bouret 2022; Korhonen ym. arvioitavana; Siivonen ym. arvioitavana).

Itseä esitetään ihanteiden mukaisena, koska töitä saadakseen omaa paremmuutta täytyy todistella. Samalla itsen esittäminen oikealla tavalla työllistettävänä kuluttaa voimavaroja. Erityisesti nuoria naisia puhutellaan itsevarmoina ja sitkeinä menestyjinä, jotka ylittävät ketterästi kohdalleen tulevia esteitä (Gill & Orgad 2018; Kivijärvi 2021). Lunastaakseen paikkansa nuorten naisten on itse huolehdittava huippuosaamisestaan ja suorituskyvystään – sekä hyvinvoinnistaan ja jaksamisestaan – jotta tuleva työura ei vaarannu (Korhonen ym. 2022; Siivonen ym. arvioitavana).

Työpaikan saaminen ei suinkaan ole ainoa haaste. Erilaiset kriisit ja epävarmuudet pakottavat korkeakoulutetut olemaan jatkuvassa varautumisen tilassa, sillä ajassamme yhteiskunnan ja työelämän ongelmat palautuvat viime kädessä yksilön ratkaistaviksi. Työllistettävyyden vaateeksi asettuu tällöin joustavuus, stressinsietokyky, sisukkuus ja kyky selviytyä vastoinkäymisistä. Tällainen resilientti toimijuus on itsesätelyn ideaali, joka kutsuu yksilöitä sopeutumaan ja pysyttelemään positiivisina haasteiden edessä kääntämällä kielteiset kokemukset ja tunteet rakentavaksi toiminnaksi (Gill & Orgad 2018). Taustalla on käsitys uusliberalistisesta autonomisesta subjektista, joka on vapaa tekemään valintoja, tavoittelemaan henkilökohtaisia päämääriään ja toteuttamaan itseään.

Itsen positioiminen työmarkkinakelpoisena ja helposti työllistettävänä on jo itsessään kuormittavaa. Lisäksi yhteiskunnalliset kriisit alkavat näyttäytyä yksilön puutteina ja vikoina. Sinnikkään työntekijän olisi osattava kääntää vastoinkäymiset itsensä kehittämisen haasteiksi. Kohtuuttomat paineet koettelevat kuitenkin jaksamisen rajoja. Haastattelemamme Katriinan (pseudonymi) sanoin:

”Edelleen tehtävä töitä lujasti -- koska -- niit kilpailijoita siel on -- toisaalta mä en myöskään halua polttaa itteeni loppuun -- jossain vaihees ottaa, kattoo itteään peilistä ja vähän niinku

mieltii, et tekeekö liikaa asioita, koska -- se liika näyttämisen ja kehittymisen halu sit taas saattaa johtaa siihen niinku työuupumukseen -- koska sit jos tavallaan sä uuvut, niin sit sä tiput siitä keltasta, ku sun pitää niinku levätä, ja -- se ei oo se, mitä haluaa ite, että nyt yhtäkkiä niinku sit jättäytys pois”

Katriina kuvaa, kuinka kilpailussa mukana pysyminen epävarmoilla työmarkkinoilla, edellyttää kovaa työtä. On osattava ennakoita tulevaa, suhteutettava omaa osaamista muihin kilpailijoihin ja saavutettava hyviä tuloksia. Menestyminen edellyttää samanaikaisesti myös oman uupumisen ennakointia ja ennaltaehkäisyä, jotta ei ”putoa keltasta” (Siivonen ym. arvioitavana).

Jääkö yhteiskunnan kyky selviytyä kriiseistä yksilön jaksamisen varaan?

Korkeakoulutettujen työllistettävyys on suhteellista ja siihen liittyy kilvoittelua sekä työmarkkinoilla, korkeakoulutuksessa että yksilöiden ja sosiaalisten ryhmien välillä. Työllistettävyyden ideaalien kytkeytyessä erityisesti persoonaan, myös joustavuutta ja palautumiskykyä yhteiskunnallisissa kriiseissä ja epävarmoilla työmarkkinoilla peräänkuulutetaan yksittäisiltä työntekijöiltä. Kaikki eivät kuitenkaan pysty tai halua vastata sinnikkään työntekijän ihanteisiin. Pitääkö sen merkitä henkilökohtaista epäonnistumista?

Kriiseistä selviytyminen edellyttää sitkeyttä ja kestävyyttä vastoinkäymisten edessä. Osa kansallista identiteettiämme perustuu nimenomaan suomalaisen sisuun, jonka avulla voi uhmata ylitsepääsemättömiäkin haasteita. Olemme ylpeitä periksiantamattomuudesta ja lannistumattomuudesta, joita tarvitaan erityisesti yhteiskunnan jälleenrakentamisessa. Työllistettävyyspuheessa sitkeys ja palautumiskyky uhkaavat pelkistyä vain yksilön ominaisuuksiksi, mutta sisussa on kyseessä yhteisesti jaettu, yhteisöllinen tahto.

Kukaan ei pysty ratkaisemaan yhteiskunnan ja työmarkkinoiden kriisejä yksin, eikä kenenkään pitäisi jäädä yksin niistä selviytymään. Tar-

vitsemme suhteellisen kilpailuedun ja aseman tavoittelun sijaan solidaarisuutta eli myös heikompien mukaan ottamista, yhteiskunnan kaikilla tasoilla. On aika päivittää korkeakoulutettuja koskevat ihanteet. ■

Artikkeli perustuu Edistyksen Päivillä 4.11.2022 pidettyyn esitelmään: Sinnikkään työntekijän ihanne ja työllistettävyys epävarmuuksien yhteiskunnassa.

Viitteet

1. Esitykseni pohjautuu ”Korkeakoulusta valmistuneiden työllistettävyys ja sosiaalinen positioituminen työmarkkinoille” (Suomen Akatemia, 2018-2022, hankenumero 315797) –konsortiohankkeen tuloksiin. Esityksessä käyttämäni lainaukset ovat osa kaupalliselta alalta valmistuneiden haastatteluaineistoa, joka kattaa 76 haastattelua vuodelta 2019 ja vuotta myöhemmin tehdyt 44 jatkohaastattelua. Hankkeen kotisivut: <https://sites.uef.fi/highemploy>

Lähteet

- BROWN, P., HESKETH, A. & WILLIAMS, S. (2003). Employability in a knowledge-driven economy. *Journal of Education and Work*, 16(2), s. 107–126. <https://doi.org/10.1080/1363908032000070648>
- GILL, R. & ORGAD, S. (2018). The amazing bounce-backable woman: Resilience and the psychological turn in neoliberalism. *Sociological Research Online*, 23(2), s. 477–495.
- HIRSCH, F. (1977). *Social limits to growth*. Cambridge: Harvard University Press.
- ISOPAHKALA-BOURET, U. (2018). Stratification through a binary degree structure in Finnish higher education. Teoksessa R. Bloch, A. Mitterle, C. Paradeise, & T. Tobias (toim.) *Universities and The production of elites*. London: Palgrave Macmillan, s. 83–101.
- ISOPAHKALA-BOURET, U., ARO, M. & OJALA, K. (2021). Positional competition in a binary system: the case of Finnish higher education. *Tertiary Education and Management*, 27(2), s. 143–159. <https://doi.org/10.1007/s11233-021-09070-8>

- ISOPAHKALA-BOURET, U. & OJALA, K. (2022). 'You can be taken more seriously': Finnish business graduates' perceptions of the employability and social prestige of their degrees. *Journal of further and higher education*. <https://doi.org/10.1080/0309877X.2022.2130196>
- ISOPAHKALA-BOURET, U. & THOLEN, G. (painossa). Relative employability: Applying the insights of positional competition and conflict theories within the current higher education landscape. Teoksessa: P. Siivonen, U. Isopahkala-Bouret, M. Tomlinson, M. Korhonen & N. Haltia (toim.). *Rethinking graduate employability in context: Discourse, policy and practice*. London: Palgrave Macmillan.
- KIVIJÄRVI, M. (2021). "Stop whining and be a badass": A postfeminist analysis of university students' responses to gender themes. *Equality, Diversity and Inclusion*, 40(6), s. 690–707. <https://doi.org/10.1108/EDI-08-2020-0219>
- KORHONEN, M., SIIVONEN, P. & ISOPAHKALA-BOURET, U. (2022). Sinnikkään työntekijän ihanne ja haavoituvuus naisten asiantuntijatyössä. Teoksessa E. Laakkonen, T. Sotkasiira, I. Lehto & M. Heikkilä (toim.) Haavoilla – käsite ja kokemus. Aikuiskasvatuksen näkökulmia rikkoviin elämäntilanteisiin. Jyväskylän yliopisto: SoPhi, s. 109–134.
- KORHONEN, M., SIIVONEN, P., ISOPAHKALA-BOURET, U., MUTANEN, H. & KOMULAINEN, K. (2023). Young and/ but successful: Business graduates performing themselves as valuable labouring subjects. *Journal of Youth Studies*, DOI: 10.1080/13676261.2022.2161355.
- SIIVONEN, P., KORHONEN, M., ISOPAHKALA-BOURET, U. & LUOSTARINEN, K. (arvioitavana). Young businesswomen's negotiations of top performativity and related vulnerabilities.
- THOLEN, G. (2017). Symbolic closure: Towards a renewed sociological perspective on the relationship between higher education, credentials and the graduate labour market. *Sociology*, 51(5), s. 1067–1083. <https://doi.org/10.1177/0038038516641857>
- WAKELING, P. & SAVAGE, M. (2015). Entry to elite positions and the stratification of higher education in Britain. *The Sociological Review*, 63(2), s. 290–320. <https://doi.org/10.1111/1467-954X.12284>